

Невена НЕДЕЛЧЕВА

Исторически музей – гр. Попово, България

ЕНОРИЙСКА МРЕЖА И РЕЛИГИОЗНОСТ В РЕГИОНА НА ПОПОВО ПРЕЗ XVI–XVII ВЕК

Nevena NEDELICHEVA

Historical museum – Popovo, Bulgaria

PARISH NETWORK AND RELIGIOUSNESS IN THE REGION OF POPOVO IN THE 16TH – 17TH CENTURIES

We will concentrate our attention on the smallest entity which shaped the infrastructure of the church organization – the parish in the region of Popovo. Analysis of the registers from the 16th century in (1524–1550; 1555–1556; 1598) shows us the presence of one complete parish network. The large number of priests and sons of priests in some settlements shows growth and consolidation of the parish network in a number of settlements – Dolne Kovachofche, Palamariche, Haydar, Ablanovo and Gagovo. This is probably due to the migration of clerics from other parts of the empire to these Christian villages. On the other hand, a large part of the villages remain without priests throughout the studied period. The reason for the “lack” of priesthood is not only the “deficiency” of priests but also the small number of the registered Christian population in these villages during 17th century. The widespread use of names borrowed from the Christian church shows the high degree of religiosity of people and the place of religion in their lives.

Keywords: the Ottoman Empire, church, priests, priesthood, Christian community, anthroponomy of the population.

В годините на османска власт важно място в живота на обикновените българи заема най-малката единица, оформяща микроструктурата на църковната организация – енорията. Това най-нисше подразделение на християнската църква, оглавявано от енорийски свещеник, обединява всички енорияши в духовно отношение, правейки ги една териториална общност.

Според изследователите на православната църква „идеалният“ модел на енорията включва няколко съставни елемента: енорийски храм; енорийски свещеник, към когото би могло да има и помощници или дякони, които да служат в храма; енорияши, издържащи свещеника и храма, обединени в духовно-религиозна териториална общност (Тодорова 1992: 213). Този модел на духовен микросвят през османския период невинаги бил постижим. След османското нашествие значително намалява броят на енорийските храмове, а и на самите свещеници. Това е особено характерно за територията на Североизточна Бъл-

гария, в която изцяло се ситуира и изследваният от нас регион. Неизменен момент от духовния живот на българите през периода е ограниченият брой свещеници, на които често се налагало да обслужват няколко населени места – факт, на който се спират много от европейските пътешественици. В тази връзка тубингенският свещеник Стефах Герлах¹ отбелязва, че на един свещеник му се е налагало да обслужва между 6, 8 и 10 села и затова нерядко съседни села ходели заедно на литургия (Герлах 1976: 256).

Във времена на чуждо политическо и особено на друговерно господство изключително важно е да бъде съхранена духовността на общността. Поддържането на нормите на християнско поведение и степента на религиозност на самите миряни е в пряка връзка с добрата плътност на енорийската мрежа и наличието на свещеник в селото или поне в близкото до него. Присъствието му прави възможно спазването на поне няколкото основни изисквания, разпознаващи християнската принадлежност на енорияшите му: кръщение, опело и църковно освещаване на брака. Той е и фигурата, която обединява християнската общност и я поддържа като такава.

Преди да изложим своите наблюдения по така поставения проблем, е необходимо да поясним, че под „Поповско“ или „региона на Попово“ в настоящия доклад ние разбираме селищата, които влизат като съставна част на основаната през XIX в. Поповска околия. Използвайки османски регистров материал, с акцент върху подробните (муфасал) дефтери за периода XVI–XVII в., ще се опитаме да проследим връзката между състоянието на енорийската мрежа и религиозността на миряните.

С оглед поставените цели ще съсредоточим вниманието си само върху няколко села, населени с християнско население. Изследваният от нас регистров материал сочи, че за периода XVI–XVII в. в региона на Попово продължават съществуването си няколко християнски селища, чиито корени са положени още през Средновековието. Характерното за тях е, че са от типа на средно големите и много големите села, населени почти изцяло с християнско население. Доминиращата част от тях обаче твърде бързо, още от средата на XVI в., започва да променя конфесионалния си облик. Това неминуемо рефлектира върху състоянието както на енорийската мрежа в региона, така и на свещеническата осигуреност в тези селища.

Муфасал дефтерът от 1524–1550 г. е най-ранният регистър от XVI в., който дава по-подробна представа за селищната ситуация в региона. Той

---

¹ През 1567 г. завършва университета в Тубинген. От 1573 до 1578 г. е духовник на барон Давид Унгнад, посланик на Свещената римска империя при Високата порта в Константинопол. Проявява голям интерес към положението на християните под османска власт. В продължение на пет години (1573 – 1578) Герлах поддържа редовно връзки с Цариградската патриаршия, наблюдава и проучва внимателно всичко, свързано с православната църква и духовенство – ритуали и догми, и води подробни записки, отпечатани посмъртно (1674).

фиксира 13 християнски села, от които 7 са изцяло християнски, а 6 са със смесено население. Това са Авланова (дн. с. Горско Абланово), Водиче (дн. с. Водица), Гагова, Гърчинова, Долне Крепче (дн. с. Крепча), Ковачовиче (дн. с. Ковачевец), Колокоч (изчезнало), Опака, Паламариче и Прамаличе-и кючюк (дн. с. Паламарца), Пособине, Садина и Хайдар къой (дн. с. Кардам). Всички те, с изключение на Хайдар, което е основано от преселници, се откриват още в първите регистрации от 80-те години на XV в. (Ковачев 1997: 128, 148–152; ТИБИ 1966: 195, 323)

Регистрите от средата на века допълват селищната мрежа с „появата“ на още 2 християнски селища. Първото е резултат от вътрешното деление на село Ковачовиче. Така в средата на века ние се срещаме с две села – Долне Ковачовче, населено със 117 християнски домакинства, и Ковачовиче-и гьоре, в което живеят 31 християнски домакинства (ВОА, TD 382: 276–279). В друг османски регистър, съставен през 1544–1561 г. (ТИБИ 1972: 462–463), се споменава село Сърнево (днес съст. на с. Ломци), което е населено от 90 християнски домакинства и само едно мюсюлманско. Според пояснителния към селото текст то е основано като вакъф на текето, построено от Бали бей², намиращо се в близост до новото поселение.

Представените регистри позволяват да обобщим, че християнската селищна мрежа в региона на Попово през XVI в. е представена от 15 селища, от които половината са със смесено население – Водиче (дн. с. Водица), Гагова, Долне Ковачовче и Ковачовиче-и гьоре (дн. с. Ковачевец), Паламариче (дн. с. Паламарца), Садина, Сърнево и Хайдар къой. Конфесионалният характер на изследваните селища е изключително важен елемент от процеса на изследване на енорийската мрежа. Размерът на общността в даденото село и характерът на другите религиозни групи, с които съжителства, имат не малко значение. Твърде бързото навлизане на мюсюлманския елемент и трайното му установяване в отделни села предопределя съдбата на християнската общност. В тази връзка изключително интересен момент от религиозната история на региона е случаят със самото село Поп къой (дн. гр. Попово).

В регистър със сигнатура TD 370 (1530 г.) срещаме първото споменаване на селището, което се свързва с бъдещия град Попово. Сред вписаните към каза Чернови села се открива името на село Евренос, населено с 3 мюсюлмански домакинства (ВОА TD 370: 558). В следващата регистрацията от 1524–1550 г. селото е отбелязано вече като „Евренос, с друго име Кулфал³ Факъх, наричат го още Поп Алагъоз“ с вписани към него 14 пълночленни мюсюлмански домакинства, 11 неженени, 8 ягджии и 2 еллиджии (ВОА TD 439: 20–21), които достигат в следващата регистрацията от 1555–1556 г. до 53 пълночленни мюсюлмански домакинства и 21 неженени (ВОА TD 382: 211–212). Селището е изцяло мюсюлманско, основано от някой си Евренос в самото начало на XVI в., чиито

---

² Субашия на Тутраканската крепост.

³ Името може да бъде разчетено и като Кулгал.

синове *Мехмед факих, син на Евренос, и Ибрахим, син на Евренос* (ВОА, TD 439: 20; ВОА, TD 382: 211), към средата на века все още живеят в него. Така представената картина показва „традиционен“ начин за формиране на мюсюлманско селище, което носи името на първооснователя си, и ако не той, то поне синовете му живеят в него към момента на регистрацията. Единственото нещо, което буди интерес и поставя множество питання, е името на селото – „наричат го още/известно е още като Поп Алагъоз“. Легендата за попа, основател на селото, който се заселил около днешния град с голямата си челяд, е записана още в началото на миналия век от А. Попов и Н. Кънев (Попов, Кънев 1929: 103). Според нея той бил толкова популярен в региона, че го почитали и мюсюлмани и християни, а султанът му предоставил правото „свободно да си живее и попува“ (Атанасов 2003, 62–63) по тези земи.

Османските документи от XVI в. хвърлят светлина върху събитията, случили се тук преди столетия, и разкриват истината, обвита зад популярната легенда. Сред 14-те новообръщенци, които през 1524–1550 г. живеят в селото, се открива името на *Алагъоз, син на Абдуллах*, за когото е отбелязано, че е ягджия⁴ при имарета Мурадийе в Одрин (ВОА, TD 439: 21). В следващия документ, съставен през 1555–1556 г., откриваме името на същия конвертит, който продължава да живее в селото. Този път обаче той е вписан със своите синове, всичките с мюсюлмански имена – *Улайд, син на Алагъоз; Салих, син на Алагъоз, и Мустафа, син на Алагъоз* (ВОА, TD 382: 211). Макар името да предизвиква асоциации, съвпадението само по себе си не е достатъчно за категорични заключения. Към такива ни насочва информацията, вписана в данъчните задължения на домакинствата, които живеят в селото. Там е отбелязано „ливади на Али бей, владяни от поп Алагъоз – 2 дяла, глобална сума годишно – 10 [акчета]“ (ВОА, TD 382: 212). Всичко това ни дава основание да изкажем предположението, че конвертитът Алагъоз и поп Алагъоз са едно и също лице. Регистрите не дават информация откъде идва поп Алагъоз, това което обаче показват, е, че този духовник приема религията на завоевателите и остава да живее с потомството си в мюсюлманското село. Нещо повече, влиянието, което имал сред тамошното общество, трябва да е било голямо, тъй като името му остава като название на едно мюсюлманско селище. В следващите описи изчезват названията Евренос и Кулфал факъх, но остава Поп Алагъоз (ВОА, TD 771: 95), преминало впоследствие в Поп къой (ВОА, ML. VRD. TMT 12028).

В териториално отношение Попово и селата, които го заобикалят, влизат в административните граници на каза Чернови и на по-късно обособилата се каза Хезарград (ВОА, TD 382). Именно това им географско положение предопределя и положението на селищата в новото църковно устройство на бъл-

---

⁴ Категория зависимо население, натоварено да доставя ежегодно на държавата определено количество масло.

гарските земи, което настъпва след завладяването им от османците. Те влизат в състава на Червенската митрополия, която след завоеването е понижена в ранг на епископия.

Муфасал регистрите от XVI в. и авариз дефтерът от XVII в. дават много добра представа за състоянието на енорията в изследваните селища от региона на Попово. Изведената в табличен вид информация за християнските селища предоставя възможност за открояването на някои основни характеристики в състоянието на енорийската мрежа през разглеждания период (Таблица 1.)⁵. При съставянето на таблицата са включени попове, попове и синове на попове или само синове на попове. Тъй като липсата на отразена родствена връзка „син на“ в разглежданите описи не дава възможност да се идентифицира с по-голяма точност дали поп или син на поп е фиксиран в съответните селища, приложеният критерий е да се вземе предвид мястото, на което са вписани сред останалите данъкоплатци. Вписването им на първо място би могло да се приеме за косвен ориентир за позициите им, а тези, за които е посочено, че са неженени, О. Тодорова приема за дякони, които принципно нямали правото да извършват самостоятелно тревите (Тодорова 1997: 79).

Таблица 1.

Данни за присъствието на свещеници в региона на Попово (XVI–XVII век)

Село	1524–1550 г.		1555–1556 г.		1598 г.		1641–1660 г.	
	хр. дом.	попове	хр. дом.	попове	хр. дом.	попове	хр. дом.	попове
Абланова	31	-	58	-	69	1 син на поп	забегнали	
Водиче	40	1	43	-	34	1 син на поп	9	-
Гагова	35	-	37	-	28	1	-	-
Гърчинова	26	4 синове на попове	38	2+ 4 синове на попове	35	-	21	-

⁵ Моделът на представяне на селищата и свещеническата осигуреност е заимстван от Кр. Мутаfoва, приложен от нея в изследването на селищната и енорийска мрежа на „ловчанските помаци“ Мутаfoва 2013: 218–219).

Долне Крепче	20	-	18	-	22	-	забегнали	
Долне Ковачовче	95	-	117	1+ 1 син на поп	147	-	8	-
Ковачовиче-и гьоре			31	-				
Колокоч-и гьоре	25	-	23 ⁶	-	42	-	25	1
Долне Колокофче								
Опака	7	-	53	-	50	-	11	-
Паламариче	42	-	99	2+ 3 синове на попове	131	-	3	-
Прамаличе-и кючюк	7	-	11	-	18	1		
Поп Алагъоз	-	-	-	-	-	-	1	-
Пособине	33	-	53	-	41	2	31	-
Садина	42	-	79	-	34	-	13	-
Сърнево ⁷	-	-	90	-	-	-	62	-
Хайдар кьой	26	-	138	4 синове на попове	-	-	11	-

Анализът на регистрите от XVI в. (1524–1550 г.; 1555–1556 г.; 1598 г.) показва наличието на неравномерно разпределена енорийска мрежа, тъй като в някои от селищата се наблюдава силна концентрация на свещеници, както е случаят с Гърчиново, Водица и Паламарца. От друга страна, голяма част от

⁶ Информацията, която ни дават антропонимичните данни от муфасал дефтерите и своеобразната им класификация, е подробно изследвана от Кр. Мутафова (Мутафова 2002; Мутафова 2013).

⁷ От друг регистър 1544–1561 г.

селищата остават без духовни лица през целия изследван период. В този смисъл е изключително трудно да се определи средният състав на енорията, тъй като в отделни селища един свещеник и един дякон обслужват 117 домакинства (Долно Ковачовче), а в други, като Гърчинова, 38 домакинства са обслужвани от 2 попове и 3 синове на попове. Наличните данни позволяват да говорим за изключително неравномерна енорийска мрежа.

В регистъра от 1524–1550 г. към данъкоплатците в село Гърчинова са вписани имената на 4 синове на попове (*Душман, син на поп; Стан, син на поп; Михно, син на поп, и Хрусан, син на поп*) (ВОА, TD 439: 63), а във Водица откриваме името на 1 поп (*поп Димитри, син на Мурджо*) (ВОА, TD 439: 97). В следващите регистрации от XVI в. за същите селища са вписани съответно 2 попове (*поп, син на Русал; поп Русал*) и 4 синове на попове (*Михно, син на поп; Драгослав, син на поп; Йованко, син на поп; Обретен, син на поп Русал*) в Гърчиново (ВОА, TD 382: 352) през 1555–1556 г. и 1 син на поп във Водица – *Никола, син на поп*, през 1598 г. (ВОА, Maliyeden Mъdevver Defter, TD 1109: 6). Дефтерът от 1555–1556 г. ни среща и със едно значително свещеническо съсловие в разположеното недалеч село Паламарца – 2 попове (*поп, син на Манчо; поп, син на Филип*) и 3 синове на попове (*Върбан, син на поп; Стоян, син на поп; Йовчо, син на поп*) (ВОА, TD 382: 200-201).

Данните показват увеличаване на кадровия състав на свещеническото съсловие в представените селища през XVI в. За нарастване и уплътняване на мрежата от енорийски духовници говори и големият брой попове и синове на такива, които се появяват в редица селища от изследвания регион – Долно Ковачовче (дн. с. Ковачевец), Паламариче (дн. с. Паламарца), Хайдар (дн. с. кардам), Абланова (дн. с. Горско Абланово) и Гагово. Прави впечатление високата концентрация на синове на попове, които живеят в село Хайдар (*Траян, син на поп; Боие, син на поп; Игнат, син на поп; Драган, син на поп*) (ВОА, TD 382: 217) в средата на столетието. До края на шестнадесетия век свещеници се появяват и в селата Абланова, Посабина и Гагово.

Интерес буди липсата на духовници в село Крапич, което наследява, доколкото е възможно, едноименното укрепено селище, съществувало по време на Второто българско царство. Според нас разположената на 4 км югозападно от с. Крепча в местността Ряката средновековна крепост Буюк кале (Шкорпил 1914: 22) се идентифицира с крепостта Крапчане, която Нешри описва редом с най-важните твърдини на последния търновски владетел и която Али паша превзема по време на похода си в Североизточните български земи (Нешри 1984: 94-98; Георгиев 2004: 111–115). Намерените фрагменти от керамика и монети сочат, че крепостта е съществувала по време на Второто българско царство (Георгиев 2004: 113). Разрушенията и човешките загуби, които преживява населението на крепостта, трябва да са били с мащабни размери, тъй като жителите му го напускат и никога не се връщат отново, заселвайки се в намиращото се недалеч село Прамалич (дн. с. Паламарца). В първите

регистрации през XV в. тази миграция е отчетливо открояна – „Село Прамалица, [жителите му] живеят на едно място с [жителите на] град Герилец...“ (ТИБИ 1966: 195). Не би било нелогично да се допусне, че сред оцелялото мигриращо население е имало и духовници, които са намерили спасение в други села. Особено с оглед на значението, което крепостта е имала по време на Второто българско царство и обвързаността ѝ с Червен. Макар и отдалечено във времето, не бива да се пропуска съществуването на скална обител край своеобразния „комплекс“ от крепости, който е съществувал около Крепча. Името на една от тях неслучайно е Каменна черква (ТИБИ 1966: 325), а под Буюк кале все още личат следите от ниши в скалите, силно наподобяващи Крепчанския скален манастир. В тази логика на разсъждения не е изненада високата концентрация на свещеници и на синове на такива, които се откриват сред жителите на Паламарца през целия XVI в., а дори и в недалеч разположеното село Гърчиново.

Без съмнение става въпрос за своеобразна вътрешна миграция на духовни лица. Заедно с това обаче регистрите дават възможност да допуснем и наличието на външна миграция от други части на империята към тези християнски села. Анализът на населението на по-голяма част от изследваните селища говори за ускорено нарастване, което не би могло да се покрие единствено с естественото възпроизводство на населението. Големият брой на лицата, които регистраторът е отбелязал, че са „пришълци“, или е маркирал произходът им с вписвания като „софианлъ, влах, сърбин“ и пр., говорят много за демографската динамика на населението. Ще се позова на един пример, който отчетливо откроява това движение на населението. В средата на XVI в. за първи път се споменават имената на християнски религиозни служители в село Долно Ковачофче (дн. с. Ковачевец). Това са *поп, син на пришелец, и Никола син на поп* (ВОА, TD 382: 277). Не бих могла да абсолютизирам този процес, но без съмнение част от духовния клир, с който регистрите от втората половина на XVI век ни сблъскват, се преселва отвън.

От общо 15 християнски селища в Герлово в шест от тях не се споменава наличието на свещеник и в двете регистрации от XVI в. (Крепча, Ковачовче-и гьоре, Опака, Садина, Сърнево и Колокоч), което показва, че те са от типа на т.нар. квазиенории. Би могло да се допусне, че населението им, съобразно разположението си, се е „черкувало“ в близките селища като Ковачофче, Водица, Гърчиново, в които имат повече свещеници. Причините за липсата на енорийско духовенство биха могли да са много. „Дефицитът“ на свещеници и сравнително малобройният брой на регистрираното християнско население са едни от най-срещаните.

Състоянието на енорийската мрежа в християнските селища от региона на Попово коренно се различава през XVII в. Почти всички от изследваните села са с намален жителски състав, а християнското население в повечето случаи е сведено до минимум. Документите ясно показват, че една част от населението е ислямизирана, а друга, немалка част най-вероятно мигрира на север. Християнското население на Крапич и Абланова се „разбягва“, а в други

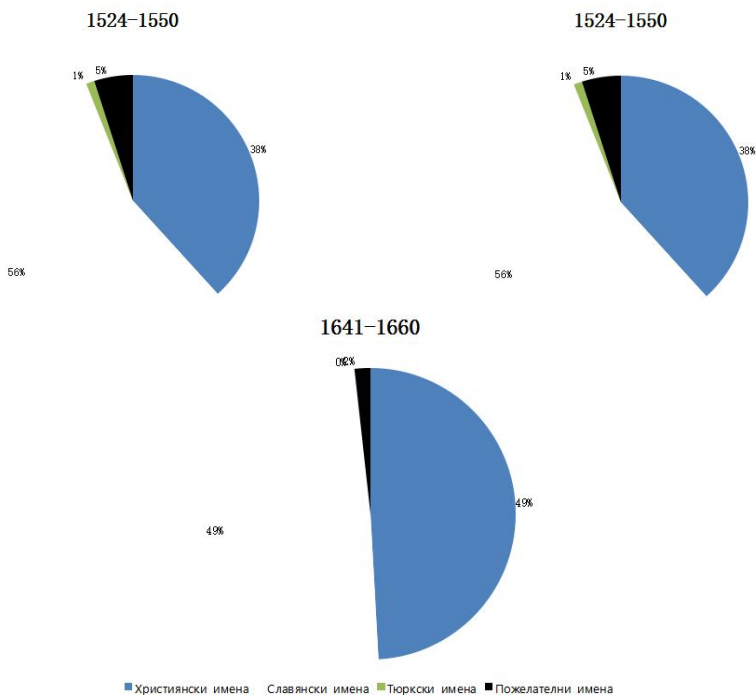
като Паламарца е на ръба на оцеляването. Селището, което „приема“ бягащото от град Крапец население от 99 християнски домакинства през 1555–1556 г. (BOA TD 382: 199–201), достига до критичните 3 християнски домакинства през 1641–1660 г. (BOA TD 771: 116). Сходна е съдбата на българското население и в село Водица. Регистрацията от 1524–1550 г. го представя като изцяло християнско, населено от 37 пълночленни домакинства и 3 вдовишки (BOA TD 439: 63). Век по-късно, в описа от 1641–1660 г. селото е със смесено от религиозна гледна точка население, представено от 48 мюсюлмански домакинства и само 9 християнски (BOA TD 771: 133). Характерът на информацията в османските данъчни регистри не дава възможност да се открият причините, а само маркира низходящите демографски показатели в християнските села, част от които към края на XVII в. променя из основи етноконфесионалния си облик. Анализът на населението през 1641–1660 г. (BOA TD 771) показва, че в средата на века в региона на Попово живеят 1107 мюсюлмански домакинства и само 125 християнски. С оглед на тези негативни демографски тенденции за християнската общност в региона не е изненада, че само в едно селище се открива името на свещеник през целия XVII в. – в изчезналото днес село Колокоч – поп Рахни (BOA TD 771: 85).

Специфичните измерения на религиозния живот в тази епоха биха могли да бъдат проследени и в богатата информация относно антропонимията на населението в коментираните поименни регистри⁸. Показателни по отношение нивото на християнизация са имената на самите свещеници. Широко разпространение имат имената от църковния репертоар – еврейски (библейски), гръцки и латински: Никола, Михно, Димитри, Йован, Йовчо, Игнат и пр. Също толкова често срещани през XVI–XVII в. са и типично славянските имена: Стан, Стоян, Русал, Рахни, Драган, Драгослав, Драгой, Кале, Бойе.

С отразените антропонимични данни коментираните подробни османски описи биха могли да бъдат интерпретирани и като косвено свидетелство за намесата на православната църква в ежедневието на изследваните селища. Имената в християнската общност биха могли да се разграничат в три основни групи: славянски, християнски и тюркски. Един съпоставителен анализ откроява сравнително бедния репертоар на общохристиянски имена сред жителите на селата от региона на Попово в първата регистрация от 1524–1550 г.

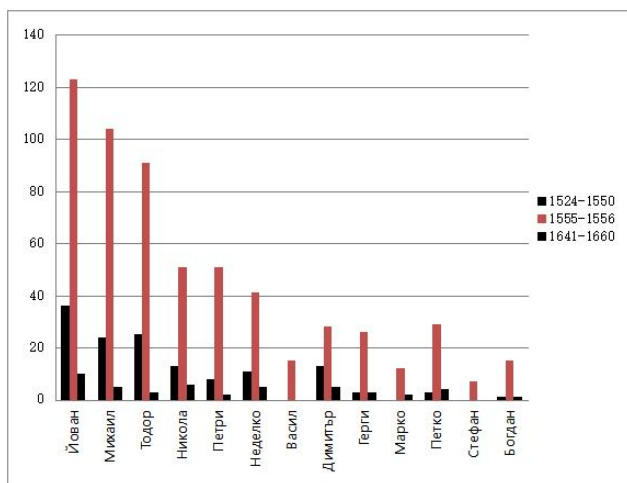
---

⁸ Информацията, която ни дават антропонимичните данни от муфасал дефтерите и своеобразната им класификация, е подробно изследвана от Кр. Мутафова (Мутафова 2002; Мутафова 2013).

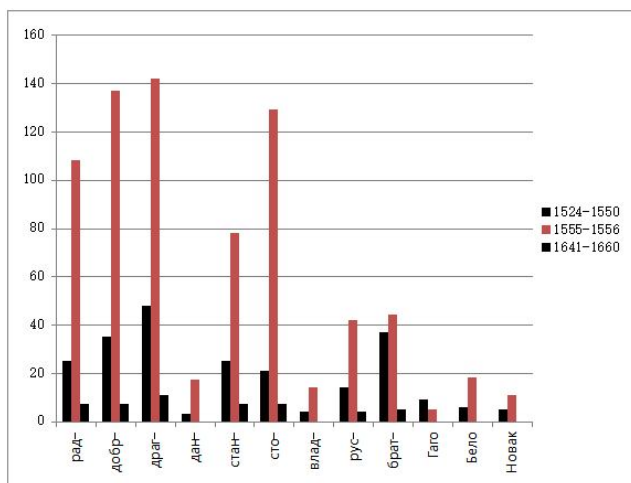
Графика 1. Честота на използване на лични имена от християнското население в региона на Попово въз основа на произхода им

Следващите два дефтера от втората половина на века показват промяна в практиките на именуване. Наблюдава се значително увеличаване на имената, заимствани от християнския именован репертоар. С по-висока честотност и в трите регистрации се отличават имената: Йован (Иван) (което е едно от най-разпространените), Тодор, Никола, Петри, Димитър, Герги и Васил. Срещат се и т.нар. преосмислени имена, създадени по гръцки образец – Неделко, Петко, Богдан. От общохристиянските имена, усвоени през гръцки, с еврейски (библейски) и латински произход се срещат имената Илия, Михаил, Лазар, Игнат, Марко, Павел, Траян. Не са много популярни типично гръцките имена, от които се срещат единствено Трифон и Филип.

Графика 2. Честота на използване на имена от християнския именен фонд в региона на Попово през XVI–XVII в.

Широка употреба и сред миряните имат имената със славянски произход. Преобладават имената, производни от основите рад-, добр-, драг-, стан- (Рад, Радул, Радой, Радомир, Радослав; Добре, Добро; Драган, Драгошин, Драгни; Стайно, Стан). Това недвусмислено показва, че за обикновения човек, а и за духовниците от изследвания регион, има своеобразен знак за равенство между именуването посредством използването на имена, които имат християнски произход, и на славянски имена. Сравнително високата честотност на имената със славянски произход не изключва, а напротив, подчертава високата степен на религиозност на тези християни.

Графика 3. Честота на използване на имена от славянския именен фонд в региона на Попово през XVI–XVII в.

Висока концентрация сред населението в Поповско имат имената с пожелателен и заклинателен характер. Те принадлежат към най-старинния антропонимичен пласт и нерядко са свързани с древни славянски или тюркски обичаи (Мутафова 2002: 166). Според Кр. Мутафова концентрацията на имена с предохранителни функции косвено подсказва специфични социални, етнически, демографски и други проблеми в резултат на политико-икономически и културни промени, изменили облика и състоянието на обществото (Мутафова 2002: 167). Често обаче е много трудно да се разграничи към коя от двете групи спадат този тип имена. Причината е, че в повечето случаи имат двойко значение и лесно могат да се отнесат и към двете. Кодираната в името защита се съчетава с положителен елемент, и обратното (Мутафова 2002: 167). Една голяма група имена се свързва с оцеляването на носителите им. В регистрациите от XVI в. се наблюдава висока концентрация на имена като Стоян, Стойо, Стойко, Стано – „да стои твърдо, да остане жив“. Единично се среща в регистрацията от 1555–1556 г. името Дабижив, често определяно като своеобразен връх на жизнезащитните имена. Едни от най-разпространените в региона имена от тази група са Куцар, Люцкан, Железко. Името Куцар се дава с намерение злите сили да се залъжат, че детето е самото, и да не го нападат. Буквално означава „куц човек“, чието предпазно значение се свързва с пожеланието „нека да е куц, та човекът да е здрав“. От друга страна, има и защитни функции – „да бъде, макар и куц, но жив и здрав“. Сходна двойка етимология има и името Люцкан. От една страна, значението му се свързва с пожеланието „да бъде силен в гнева си“, а от друга от диал. „чужд“ – защитно име при детска смъртност: люцко чедо да е, дано бъде по-честито от нашия род (Займов 1988: 144; Илчев 1969: 311). Според Кр. Мутафова произходът на тези имена е свързан с широко практикуваната символна жертва като един от способите за борба с детската смъртност (Мутафова 2002: 168). Всички те обаче надхвърлят първоначалния си защитен характер и започват да се използват и като пожелателни.

Анализираните регистри показват трайна привързаност на населението в изследвания регион към традиционните български имена, които са извън православния календар. Липсата на широк спектър от чужди имена с определена етническа натовареност говори много за консерватизма на разглежданото общество. Това, което се наблюдава като характерна черта в именуването в Поповско и което го отличава от съседно разположени региони (Неделчева 2017), е постепенното налагане на християнската именна система като определяща. Това без съмнение има пряка връзка с неблагоприятните демографски процеси, които изживява християнската общност в региона особено през XVII в.

Съпоставителният анализ на изложената в регистрите информация разкрива наличието на свещеническо съсловие в малка част от селищата в региона на Попово. Една голяма част от тях, в която през XVI век живеят големи групи християни, остава без свещеник. Свиването на християнската общност през XVII век предопределя липсата както на духовници, така и на действащи

православни храмове. Въпреки това широката употреба на имена, заимствани от християнския именен регистър, които в отделни моменти се изравняват по честотност с тези от славянски произход, показва високата степен на религиозност на обикновените вярващи и мястото, което религията заема в живота им.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Атанасов 2003: Атанасов, Ив. *Предания и легенди от Поповско*. Разград: ЕТ „Полиграф“. [Atanasov 2003: Atanasov, Iv. *Predania i legendi ot Popovsko*. Razgrad: ET „Poligraf“.]

Георгиев 2004: Георгиев, М. Към въпроса за средновековния укрепен поселищен център Крепча. // *Попово в миналото. Култура и религия в миналото на Попово и района*. (Доклади и съобщения от научна конференция, проведена на 9 юни 2003 г.). Т. 4. Разград. [Georgiev 2004: Georgiev, M. Kam vaprosa za srednovekovnia ukrepen poselishten tsentar Krepcha. // *Popovo v minaloto. Kultura i religia v minaloto na Popovo i rayona*. (Dokladi i saobshtenia ot nauchna konferentsia, provedena na 9 yuni 2003 g.). Т. 4. Razgrad.]

Герлах 1976: Герлах, Ст. *Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград*. София: Издателство на Отечествения фронт. [Gerlah, 1976: Gerlah, St. *Dnevnik na edno patuvane do Osmanskata porta v Tsarigrad*. Sofia: Izdatelstvo na Otechestvenia front.]

Займов 1988: Займов, Й. *Български именник. Първа част. Лични имена у българите от VI до XX век*. София. [Zaimov 1988: Zaimov, Y. *Balgarski imennik. Parva chast. Lichni imena u balgarite ot VI do XX vek*. Sofia.]

Илчев 1969: Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилните имена у българите*. София. [Ilchev 1969: Ilchev, St. *Rechnik na lichnite i familnite imena u balgarite*. Sofia.]

Ковачев 1997: Ковачев, Р. *Опис на Никополския санджак от 80-те години на XV в. Превод и коментар на новооткрит тимарски опис от последната четвърт на XV в., съхраняван в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*. Под ред. на чл.-кор. проф. Страшимир Димитров. София: Издателство на Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. [Kovachev 1997: Kovachev, R. *Opis na Nikopolskia sandzhak ot 80-te godini na XV v. Prevod i komentar na novootkrit timarski opis ot poslednata chetvart na XV v., sahranyavan v Narodnata biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“*. Pod red. na chl.-kor. prof. Strashimir Dimitrov. Sofia: Izdatelstvo na Narodna biblioteka „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.]

Мутаfoва 2002: Мутаfoва, Кр. *Старопрестолният Търнов в османотурската книжнина (XV–XVI век)*. В. Търново: “Faber”. [Mutafova 2002: Mutafova, Kr. *Staroprestolniyat Tarnov v osmanoturskata knizhnina (XV–XVI vek)*. V. Tarnovo: “Faber”.]

Мутаfoва 2013: Мутаfoва, Кр. *Религия и идентичност (християнство и ислям) по българските земи в османската документация от XV–XVIII век*. Велико Търново: “Faber”. [Mutafova 2013: Mutafova, Kr. *Religia i identichnost (hristiyanstvo i islyam) po balgarskite zemi v osmanskata dokumentatsiya ot XV–XVIII vek*. Veliko Tarnovo: “Faber”.]

Неделчева 2017: Неделчева, Н. *Селищна мрежа, демографска характеристика и култов живот в Герлово и Тозлука през XV–XVIII век*. Велико Търново: “Faber”. [Nedelcheva 2017: Nedelcheva, N. *Selishтна mrezha, demografska harakteristika i kultov zhivot v Gerlovo i Tozluka prez XV–XVIII vek*. Veliko Tarnovo: “Faber”.]

Нешри 1984: Нешри, М. *Огледало на света*. София: Издателство на Отечествения фронт. [Neshri 1984: Neshri, M. *Ogledalo na sveta*. Sofia: Izdatelstvo na Otchestvenia front.]

Попов, Кънев 1929: Попов, А., Н. Кънев. *Попово – градът и околията му*. Попово. [Popov, Kanev 1929: Popov, A., N. Kanev. *Popovo – gradat i okoliyata mu*. Popovo.]

ТИБИ 1966: *Турски извори за българската история*. Т. 2. (Серия XV–XVI). Съст. и ред. Н. Тодоров, Б. Недков. София: Изд. БАН [TIBI 1966: *Turski izvori za balgarskata istoria*. Т. 2. (Seriya XV–XVI). Sast. i red. N. Todorov, B. Nedkov. Sofia: Izd. BAN.]

ТИБИ 1972: *Турски извори за българската история*. Т. III. Под ред. На Б. Цветкова и А. Разбойников. София: Изд. БАН [TIBI 1972: *Turski izvori za balgarskata istoria*. Т. III. Pod red. na B. Tsvetkova i A. Razboynikov. Sofia: Izd. BAN.]

Тодорова 1992: Тодорова, О. Особенности на енорийската организация в Българските земи през периода XV–XVII век. // *Турските завоевания и съдбата на балканските народи, отразени в исторически и литературни паметници от XIV–XVIII в.* Велико Търново. [Todorova 1992: Todorova, O. Osobenosti na enoriyskata organizatsia v Balgarskite zemi prez perioda XV–XVII vek. // *Turskite zavoevania i sadbata na balkanskite narodi, otrazeni v istoricheski i literaturni pametnitsi ot XIV–XVIII v.* Veliko Tarnovo.]

Тодорова 1997: Тодорова, О. *Православната църква и българите XV–XVIII век*. София. [Todorova 1997: Todorova, O. *Pravoslavnata tsarkva i balgarite XV–XVIII vek*. Sofia.]

Шкорпил 1914: Шкорпил, К. *Опис на старините по течението на река Русенски Лом*. кн.1. София: Царска придворна печатница. [Shkorpil 1914: Shkorpil, K. *Opis na starinite po techenieto na reka Rusenski Lom*. кн. 1. Sofia: Tsarska pridvorna pechatnitsa.]

АРХИВНИ ИЗТОЧНИЦИ

ВОА, TD 439: ВОА – İstanbul, TD 439/ГУА, ЦДА, кмф 10, инв. № 863/25.

ВОА, TD 382: ВОА – İstanbul, TD 382/ГУА, ЦДА, кмф 10, инв. № 863/6.

ВОА, TD 370: ВОА – İstanbul, TD 370.

ВОА, TD 771: ВОА – İstanbul, TD 771/ГУА, ЦДА, кмф 10, инв. № 863/12.

ВОА, Maliyeden Müdevver Defter, TD 1109.

ВОА, ML. VRD. TMT 12028.